

SZEGEDI TUDÓS ÁLLAMJOGI MONOGRÁFIÁJA

SZENTPÉTERI ISTVÁN: A KÖZVETLEN DEMOKRÁCIA FEJLŐDÉSI IRÁNYAI

Szentpéteri István könyvével újabb értékes munkával gyarapodott az államjogi monográfiák sora. A szerző államtudományunk által sokszor érintett, a maga egészében azonban mindeddig feltáratlanul hagyott nagy tárgykört: a burzsoá közvetlen demokrácia intézménytörténetét, a hozzá kapcsolódó nézetek sokaságát s a formáiban és tartalmában is új szocialista közvetlen demokrácia kialakulását mutatja be. A téma lényeges voltát nem szükséges külön bizonyítani, jó értelemben vett aktualitását is igazolja az az egyre erősödő törekvés, amely arra irányul, hogy a társadalom széles rétegei *közvetlenül* is bekapcsolódjanak az állami és társadalmi szervek munkájába, s a dolgozó emberek *személyesen* vegyenek részt a hatalom gyakorlásában.

Közvetlen demokrácia. Legegyszerűbben negatíve fogalmazhatjuk meg értelmét: minden demokratikus forma, ami *nem képviseleti* jellegű. Megjelenési alakjai és terjedelme koronként változtak. Olyan társadalomtudományi terminus technicus, amely klasszikus értelmében ugyancsak műszavakkal kifejezhető intézményeket — referendum („népdöntés”), népi iniciativa („népkezdeményezés”), választói ösgyűlés stb. — takar. A szerző nem szorítja korlátok közé e fogalmat: változó tartalmának és formarendszerének megfelelően hol tágabb, hol szűkebb értelemben használja. Dinamikus, erősen történeti szemlélete teszi csak lehetővé számára, hogy felülemelkedjék a polgári tudomány egyik-másik képviselőjének zárt, statikus rendszerén. Könyvének legnagyobb értékét éppen e szemléletében és a feldolgozás belőle eredő módszereiben látjuk: biztosan forgatja a történész tollát, s jó szociológiai és elméleti-jogi érzékkel értékeli.

A monográfia első része a közvetlen demokráciára vonatkozó nézetek születését és a konkrét megvalósulás kezdeteit öleli fel a reformációtól a XVIII. század végéig. A reformáció, különösen pedig a kálvini egyházalkotmány idézte fel első ízben az újkor hajnalán az „ősi szabadságokat”, amelyek a feudalizmus viszonyai között csak maradványaikban, egyes nemzeti eredetű parasztközösségekben (mark, klan stb.) érvényesülhettek. A kezdetben vallási kontöbben jelentkező és kis egyházi közösségekben megvalósuló közvetlen demokratikus törekvések az *angol forradalom* felfelé ívelő szakaszában állami síkon is elisme-

rést nyertek. Egyes polgári nézetekkel szemben fokozottan hangsúlyozza a szerző, hogy a *nép alkotmányozó hatalmának* de facto elismerése nem a puritán egyházi demokrácia egyszerű „elvilágiasodása”, sokkal inkább a forradalmi tömegek (elsősorban a levellerek) mozgalmának eredménye. Figyelemre méltó megállapításokat tesz a spontán tömegszervezeti formák, a népgyűlések politikai jelentőségére és a választott katonatanács szerepére is, majd az amerikai kolóniák szerepét elemzi. Szemléletesen mutatja be, hogyan gyökeresedett meg mind kolóniai („állami”), mind települési szinten (town-meeting) a polgárok közvetlen szabályalkotó gyakorlata. Az elszigetelt viszonyok jó táptalajt biztosítottak e kétségtelenül haladó intézmények meghonosodásának, amelyek fennmaradásában az amerikai függetlenségi harc idején megszülető alkotmányok játszottak a főszerepet. (Az első alkotmányi referendumokat Massachusettsben és New Hampshireben tartották 1778 és 1784 között.) A döntő súllyal érvényesülő képviseleti intézmények mellett a tagállami szintű referendum és népi iniciativa jogának továbbélését és széles körű elterjedését a szerző azzal indokolja, hogy Amerikában ekkor még hiányoztak azok a nagy társadalmi összetütközések, amelyek az európai kontinensen — mindenekelőtt Franciaországban — azt bizonyították, hogy a burzsoázia szükség esetén e kétségtelenül demokratikus formákat is kiforgatja önmagukból.

A nagy francia forradalom az angol-szász világban meghonosodott intézmények mellett számos új példával is szolgált. Szerzőnk nem elégszik meg a rousseau-i népszuverenitási elv deklaratív elismerésének és későbbi alkotmányos érvényesüléseinek vizsgálatával. Figyelmét elsősorban a párizsi nép kerületi ösgyűléseire, a Törvényhozó Gyűlés és a tömegek kapcsolatában de facto létrejött igen gazdag közvetlen demokratikus formarendszer bemutatására fordítja. Részletesen szól továbbá a népszavazások ellenforradalmi célszerű felhasználásáról, amelyre már a girondisták is törekedtek, de ez a maga teljességében csak a napóleoni plebiscitumokban jelentkezett.

A második rész alkotja a munka gerincét. Nálunk eddig teljesen ismeretlen adatok tömkelegét közli a polgári közvetlen demokrácia két hazájának: Svájc-

nak és az Egyesült Államoknak múlt századbeli és későbbi gyakorlatából. Szerzőnk meggyőzően bizonyítja, hogy e formák „csak azokban az államokban emelkedhettek viszonylag nagyobb jelentőségre a klasszikus kapitalizmus kezdetén, ahol ezek a formák már a feudalizmus korszakában a keletkező polgári termelési viszonyok adta feltételekhez hozzáidomultak, s ahol a polgárság már szinte osztályá szerveződésének első lépéseinél hozzászokott a közhatalom kifejezésének e módszereihez.” Természetesen a népszavazások ezekben az államokban sem jelentettek „igazi” népi döntéseket, hiszen az azokon való részvétellel joga a nehezen megszerezhető polgárjoghoz, illetve a választói cenzusokhoz volt és van kötve ma is. Kétségtelen viszont, hogy e formák alkalmasnak bizonyultak a kispolgári tömegekben az „osztályfeletti” illúziók keltésére. Ezért jelentkezik további szélesítésük, illetve más országokba való bevezetésük gondolata oly nagy erővel a századfordulón. A munkásmozgalom fejlődésével és különösen az első államépítési tapasztalatok (1871, 1917) után pedig egyenesen a forradalom elleni „csodaszerré” válnak. Az I. világháború utáni térhódításuk Németországban és Ausztriában látszatra igazolta a kispolgárság hozzájuk fűzött reményeit, de éppen ezekben az országokban bizonyosodott be az államfői referendum és a hitleri népszavazások révén az is, hogy mennyire az uralkodó osztály érdekeit szolgálják.

Nem kevésbé értékesek a monográfia azon fejezete sem, amely statisztikai adatok felhasználásával a polgári tudósok és publicisták állásfoglalásainak tükrében mutatja be mindezen formák jelentőségét: „hasznát” a burzsoá rendszámára.

Könyve harmadik részében tárgyalja a szerző a munkásmozgalom és a közvetlen demokratikus követelések kapcsolatát, s elemzi egy merőben új közvetlen demokratikus rendszer kialakulásával és a proletárdiktatúra elméleti megalapozásával kapcsolatos marxi-lenini gondolatokat. A monográfia e része is az új, a figyelemfelhívás erejével hat. Gondolunk itt különösen a Rittinghausen-féle naiv-romanticista néptörvényhozási elméletre, a német munkáspártok programjában szereplő hasonló igényekre és K. Kautsky kulcsfontosságú művének (*Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie*) ismertetésére. Helyes lett volna, ha éppen ezzel kapcsolatban a századforduló munkásmozgalmának más, az államhatalomban való részvételre irányuló törekvéseivel (választójogi harc, kommu-

nálpolitika) is párhuzamot vont volna.

Kiemelést érdemel továbbá annak a félremagyarázott körülménynek a bizonyítása, hogy a közvetlen demokratikus formák szocialista viszonyok közötti alkalmazása tekintetében nincs ellentmondás a klasszikusok: Marx és Engels, illetve Lenin nézetei között. (E félremagyarázásra többek között az adott okot, hogy Marx és Engels következetesen csak a „primitív” demokrácia kommunista viszonyok közötti megújulásáról beszélt, Lenin viszont használta a közvetlen demokrácia kifejezést is. (Igen bő áttekintést kapunk a Párizsi Kommun állami mechanizmusának közvetlen demokratikus formáiról is, azt viszont csak sajnálhatjuk és hiányolhatjuk, hogy a szerző már eleve elhárította magától a további vizsgálódásokat. Bármennyire meggyőző ugyanis a közvetlen demokráciára vonatkozó és a forradalmi gyakorlat által igazolt marxista teória eleminek összegezése, nem pótolhatja az előzőekben tapasztalt történeti és szociológiai elemzéseket.)

Valamit a monográfia magyar vonatkozásairól is. Ezek bizony — érthető okokból — elég gyér számmal vannak, s ami van, az is inkább az elutasító, még a polgári-kispolgári progresszióval is csökönnyösen szembeforduló katedratudomány álláspontjának dokumentálására szolgál. A referendum és a népi iniciatíva követelése bekerült az MSZDP 1903. évi programjába is, a választójogi küzdelem mellett azonban meglehetősen háttérbe szorult. Ennek ellenére a probléma bővebb kifejtése kétségtelenül nagyobb figyelmet igényel majd a későbbi kutatóktól. Érthető és a szerző által is jól látott okokból nálunk az I. világháború után sem kerül sor ezen intézmények bevezetésére. Érdemes azonban itt megjegyeznünk, hogy az 1919 novemberi „koncentrációs megállapodások” tartalmazták a kormányforma („államforma”) kérdésében a népszavazás (referendum) megtartását, ez azonban pár hónap alatt elsikkadt. Később csak az ellenzéki oldalról vetik fel időnként a köztársaság kérdésében való népszavazás gondolatát. Ennek követelését Károlyi Mihály is sürgette 1926-ban az MSZDP-hez intézett levelében.

Recenzióinkban csak igen-igen vázlatos áttekintést adhattunk a terjedelmes (30 ív) munkáról, így bizonyító anyagunk sem lehet teljes, ennek ellenére meggyőződéssel mondhatjuk, hogy a fiatal szegedi államjogász műve a tudományos könyvkiadás jelentős eseménye. Könyvét haszonnal forgathatják olvasói, különösen pedig a társadalomtudományok művelői. (*Akadémiai Kiadó, 1965.*)

RUSZOLY JÓZSEF